

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

grantový projekt

Vzdělávací program pro učitele – výchovné poradce

(CZ.1.07/1.3.48/02.0013)

KAZUISTIKA - TVORBA KAZUISTIKY ŽÁKA

Webové stránky projektu pro učitele VP: <http://pages.pedf.cuni.cz/vp/>

CÍLE KURZU

Studenti se v průběhu kurzu seznámí s kazuistikou, jejím vymezením, typy, možnostmi jejího využití v pedagogické praxi i se související terminologií. Z mnoha typů oborových kazuistik je pozornost zaměřena na případovou studii pedagogicko-psychologickou. Cílem kurzu je přiblížit studentům proces přípravy a tvorby kazuistické studie natolik, aby dle popsaných kroků dokázali postupovat při své vlastní kazuistické práci. Studenti jsou provedeni postupem tvorby případové studie, jednotlivé části jsou ilustrovány příklady, doplněny otázkami k zamyšlení, doprovázeny navazujícím studijním materiálem. Kurz je navázán na studijní oporu Diagnostika pro výchovné poradce, jejímž cílem je upevnit a prohloubit znalosti výchovných poradců v oblasti pedagogicko-psychologické diagnostiky, jejíž metody budou studenti při vlastní tvorbě kazuistiky využívat.

V textu najdete tyto **symbols**:

👁 vyhledejte, podívejte se, seznamte se

❓ zamyslete se

➡ klíčové, základní informace

📖 prostudujte si

⚠ vyvarujte se

📝 poznamenejte si

▶ vyzkoušejte v praxi, v běžném životě

💡 tip, doporučení pro práci

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Obsah

CÍLE KURZU	1
CO JE TO KAZUISTIKA?	3
JAKÉ JSOU TYPY KAZUISTIKY?	4
KAZUISTIKA JAKO LITERÁRNÍ ÚTVAR.....	6
KAZUISTIKA JAKO ZDROJ POZNATKŮ	7
PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÁ KAZUISTIKA – POSTUP TVORBY	9
PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÁ KAZUISTIKA – OSNOVA	13
1) Název případové studie	14
2) Úvodní informace.	14
3) Anamnéza	15
4) Volba diagnostických metod.....	22
5) Současný stav -popis obtíží, problému	23
6) Analýza případu	25
7) Návrhy opatření	27
Použitá literatura:	30
Doporučená literatura – diagnostika:	30

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

CO JE TO KAZUISTIKA?

Termín kazuistika vychází z latinského *casus* – případ. V oblasti výzkumu i vzdělávání má tvorba kazuistik, práce s nimi i jejich prezentace široké pole uplatnění - je jedním ze základních přístupů uplatňovaným v kvalitativním výzkumu, slouží též jako studijní materiál, může jí být využito v odborných seminářích a řízených diskuzích, pro ilustraci v oborových publikacích či přednáškách. Poskytuje přehledný popis jednoho, nebo několika málo případů (na rozdíl od statistického výzkumu, kde shromažďujeme relativně omezené množství dat od mnoha jedinců), jde o zachycení složitosti případu a o popis vztahů v jejich celistvosti. Kazuistika umožňuje postihnout některé souvislosti, které nejsou na první pohled zjevné a tak hlouběji pochopit celý případ. To pak vede ke zvolení adekvátního přístupu k řešení celého případu.

Například Stake (Stake 1995, in Hendl 2005) definuje případovou studii jako úsilí o porozumění určitému sociálnímu objektu v jeho komplexitě. Sociální objekt je pro něho ohraničeným systémem s určitými sociálními hranicemi. Případová studie pak vypráví historii tohoto systému.

K výzkumným i studijním účelům je kazuistika pro potřeby deskripce individuálních případů využívána v mnoha oborech lidské činnosti – medicíně, právu, sociální práci, managementu, psychologii i pedagogice. Každý obor produkuje kazuistiku jiného typu, neboť ji vytváří často k jinému účelu, sleduje jiné cíle, v centru pozornosti jsou zcela jiné aspekty popisované osoby. V neposlední řadě je také styl a odborný jazyk jednotlivých oborů odlišný. V centru našeho zájmu je kazuistika psychologická a pedagogická (pedagogicko-psychologická), jejichž účel a cíle jsou podobné nebo se překrývají a v jejich centru zájmu je především jeden nebo více aspektů chování, jednání a prožívání člověka. Ne překvapivě proto tyto “sesterské” kazuistiky vykazují často podobnou strukturu a k popisu jevů také podobné či stejné metody a jazyk.

Kazuistika = případová studie

Poskytuje přehledný popis jednoho, nebo několika málo případů, jde o zachycení složitosti případu a o popis vztahů v jejich celistvosti. Umožňuje postihnout některé souvislosti, které nejsou na první pohled zjevné a tak hlouběji pochopit celý případ. To pak vede ke zvolení adekvátního návrhu k řešení celého případu.

Termín **KAUZISTIKA** – není správný. Někdy bývá používán z nesprávného odvození od slova *causa*

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

JAKÉ JSOU TYPY KAZUISTIKY?

Můžeme rozlišovat určité typy kazuistik podle určitých kritérií. Již bylo zmíněno první rozčlenění – podle odborné oblasti pro kterou a ve které kazuistiky vznikají, dále můžeme rozlišovat např. dle komplexnosti, vázanosti na schema, strategie výběru, či vztahu k formování teorie (výzkumné zaměření):

a) Dle odborné oblasti:

- Medicínská
- Psychologická
- Pedagogická
- Právní
- Kriminologická
-

Zamyslete se, v jakých dalších vědách či oborech mohou vznikat a být užitečné kazuistiky.

b) Dle komplexnosti:

- Částečná (parciální) – sleduje jen určitou složku osobnosti (chování, prožívání, schopností, výkonu...) jedince
- Komplexní (celková) – zahrnuje všestranný popis jedince

c) Dle vázanosti na schema:

- Volná – nemá předem určený plan
- Strukturovaná – zpracovaná v souladu s předem stanoveným schematem

d) Dle strategie výběru:

- Záměrný výběr (příležitost, jedinečnost)
- Typický případ
- Extrémní případ

e) Dle vztahu k výzkumnému záměru (R.E.Stake in Hendl, Portál 2005):

- **Intrinsitní případová studie** se věnuje případu jen kvůli němu samému. Hlavním cílem je poznat právě tento případ, jeho vztah k obecnější problematice nehraje roli. Nejde o testování hypotéz nebo o návrh teorie, ale o poznání vnitřních aspektů případů konkrétního jedince nebo skupiny. Vybrané stránky případu se popisují do co největší hloubky, cílem je holistické porozumění případu i pochopení propojení jeho jednotlivých částí.
- **Instrumentální případová studie** se zabývá obecnějšími jevy. Výzkumník vybere jev, pak vyhledá případ nebo případy, které tento jev reprezentují a podrobně je zkoumá. Cílem takovéto studie je porozumět teoretickým otázkám. Případ je považován za důležitý pouze

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

jako prostředek k dosažení určitého cíle. Hlavním zájmem je zjistit, jak a proč určitý fenomén funguje v jeho současné podobě.

- **Kolektivní případová studie** znamená hloubkové zkoumání více instrumentálních případů v širším kontextu. Výzkumník se snaží sledováním více případů získat větší vhled do dané problematiky. Tyto studie se používají v komparativních výzkumech, při navrhování a testování teorií nebo jejich modifikaci a rozvoji
- f) Dle sledovaného případu (převzato a modifikováno: Hendl 2005, str. 105):
 - **Osobní případová studie:** Jedná se o podrobný výzkum určitého aspektu a jeho souvislostí u jedné osoby. Pozornost se věnuje např. Minulosti, mapování souvisejících faktorů, které předcházely určité události nebo aktuálnímu stavu jedince. Zkoumají se možné příčiny, determinanty, faktory, procesy, které mají nebo mohou mít na současný stav vliv.
 - **Studie komunity:** Zkoumá se jedna nebo i více komunit v jednom celku (např. ve městě), nebo i celek (např. město). Jde o popis a analýzu různých aspektů života (práce, volný čas, rodinný život, politická orientace) vybrané komunity -vzorců chování, jednání (ale např. i postoje a názory) a provádí se jejich komparace. Pro tento typ studií se používá označení sociografie.
 - **Studie sociálních skupin:** Jde o zkoumání malých přímo komunikujících skupin, ale i větších difúzních skupin (rodina, školní třída), snahou je popsat a analyzovat vztahy ve skupině.
 - **Studie organizací a institucí:** Jde o zkoumání např. firem, škol, sleduje se např. systém řízení, způsob implementace programů a intervencí, zkoumají se, analyzují a navrhuji změny v těchto systémech.
 - **Zkoumání událostí, rolí a vztahů:** Jde o zaměření na určitou událost či vztah, který se podrobně sleduje a analyzuje (např. analýza intrakce učitele a žáka, konfliktu rolí, adaptace apod.) .

? Podívejte se znovu na jednotlivá dělení a typy kazuistik. Zamyslete se, kam byste zařadili kazuistiku žáka – o jaký typ kazuistiky jde, jak ji popsat?

Odpověď:

*Kazuistiku žáka, kterou tvoří výchovný poradce bychom mohli popsat jako kazuistiku **pedagogicko-psychologickou** (je na pomezí psychologické a pedagogické). Jde o kazuistiku **částečnou** (ovšem popis projevů žáka, které si pro sledování vybereme, by měl být velmi komplexní), která se řídí předem stanovenou **strukturou**. Žáka pro tuto práci vybírámě **záměrně** (konkrétně jde o příležitostný výběr), v obecné rovině se jedná o kazuistiku **intrinstitní** a v základním rozlišení je to **osobní případová studie***

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

KAZUISTIKA JAKO LITERÁRNÍ ÚTVAR

Kazuistický přístup je profesionální, systematický, analytický postup odborníka. Jeho výstup - kazuistika je uspořádána a komponována do podoby naučného literárního útvaru. Měla by být psána jasně a výstižně, měla by provést čtenáře (posluchače) po případu, dát mu ho nahlédnout v celku. Vlastnostmi textu by měla být co největší objektivnost (co nejmenší míra subjektivních zkreslení autorem), pojmová jasnost, zřetelnost a odbornost. Psychologické, (ale i speciálně pedagogické, pedagogicko psychologické) kazuistiky zahrnují často i oddíl věnovaný analýze a interpretaci informací. Pro autora je zde tedy prostor pro hledání souvislostí a formulování hypotéz, které využije při stanovování a návrhu intervence. Tento oddíl mapuje jeho přemýšlení nad daným případem a je ukázkou jeho subjektivního výkladu – ovšem opřené o teoretické znalosti a zjištěné skutečnosti. V textu by mělo být zřetelné, kdy jde o popis fakt a objektivních informací a kdy autor nechává prostor vlastním interpretacím.

Prostudujte si text v Moodle nazvaný: Mikrosituace 1. Je zde zachycení chování malého chlapce (MŠ) v určité situaci a úvahy autorky nad touto situací. Zamyslete se - jaký je zásadní problém tohoto popisu?

Jedná se o směs zachycených skutečností a autorčiných interpretací (interpretace jsou vedeny v neprospěch matky, často nepodložené). Vyznění je zavádějící. Zásadní je zde tedy chyba spočívající v kontaminaci subjektivním zkreslením.

Prostudujte si v Moodle dokumenty: **Kazuistika 1 medicína** (tuto si stačí jen rychle projít) a **Kazuistika 2 psychologie**. Všimněte si typického věcného stylu medicínské kazuistiky i specifické odborné terminologie. U Kazuistiky psychologické si povšimněte naopak podoby příběhu, vyprávění. Kazuistika, kterou budete tvořit by měla mít spíše tuto “příběhovou” podobu.

V kterém typu kazuistiky naleznete více interpretací?

Zamyslete se nad srovnáním textů: **Kazuistika 2 psychologie** a **Zpráva z vyšetření**. Liší se podrobná zpráva z psychologického vyšetření a případová studie?

Z textu Kazuistiky 2 a při jejím porovnání (obsah, struktura) je zřejmé, že pokud je precizně zpracována zpráva z vyšetření (anamnéza, současný stav, diagnostické metody a výsledky, závěr (nebo doporučení – dle zaměření), v podstatě je ji možno využít a prezentovat jako kazuistiku (případovou studii).

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Interpretace (Hartl, Hartlová 2000) je: Výklad, vysvětlení v souvislostech. Důležitý proces vytváření závěrů ze získaných výzkumných či diagnostických údajů; údaje se vyhodnocují, klasifikují a hledají se mezi nimi vzájemné vztahy.

KAZUISTIKA JAKO ZDROJ POZNATKŮ

Nechme nyní stranou kazuistiku a její tvorbu, která reprezentuje vědecký přístup uplatňovaný v kvalitativní metodologii (popíšeme případ, případy, hledáme souvislosti a na základě vysledovaných souvislostí a jevů můžeme začít tvořit teorii). Pro naše potřeby je kazuistika především studijním materiálem. Učit se při tom můžeme v průběhu její tvorby, ale i při práci s kazuistikou jako hotovým produktem.

Čemu se učíme při práci s kazuistikou jako hotovým produktem?

S kazuistikou jako hotovým produktem se můžeme setkat v odborné literatuře či přímo při výuce, kdy je ji využito k výkladu nebo ilustraci určitého přístupu, postupu nebo teorie nebo konkrétních obtíží žáka. Použití kazuistik v přípravě výchovných poradců (ale i v průběhu pregraduálního studia psychologie, speciální pedagogiky a učitelství) umožňuje seznámit se s individuálními případy žáků zformulovaných do podoby příběhu - s takovými, s jakými (a jim podobnými) se v praxi reálně můžeme setkat. Pokud je v kazuistice zachycen dostatek faktů a jsou popsány klíčové souvislosti, je její čtení a zamýšlení nad ní zároveň příležitostí pro rozvíjení klinického citu. Můžeme se sami zamýšlet a pokoušet se analyzovat a interpretovat popsané skutečnosti a následně porovnat své interpretace s autorovými. Můžeme se pokusit na základě znalosti problémů i dalších souvislostí, které kazuistika zprostředkovává, navrhnout vlastní postup intervence – konfrontovat jej se závěry kolegů či autorovými. Studenti se mohou takto zprostředkovaným případem zabývat v klidu a mohou utvářet své diagnostické dovednosti a návyky bez faktického rizika případného, byť nezáměrného, poškození klienta.

Studium případů zachycených ve formě kazuistik vede nejen k upevnění znalostí, které student získává jinde, ale i k rozvíjení diagnostického myšlení, k dovednosti vytváření hypotéz možných příčin pozorovaného jevu, může přispět i k formování dovednosti hledání účinných forem intervence.

Čemu se učíme při tvorbě vlastní kazuistiky?

Vlastní tvorba kazuistiky přináší další příležitosti k učení se novým poznatkům i osvojení konkrétních dovedností. Procesem tvorby kazuistiky se učíme zejména definovat problém a výstižně, detailně a srozumitelně jej popsat, vybrat a aplikovat vhodné diagnostické metody, provést analýzu a interpretaci informací, dat a výsledků šetření, stanovit a navrhnout možné intervenční postupy.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Tvorba kazuistiky jako úkolu v rámci studia výchovného poradenství jistě není samoučelná, neboť nás také učí přemýšlet v souvislostech a dovoluje nám nahlédnout komplexní případ – umožňuje nám získat žádoucí odstup, kdy pohled zvenčí často umožňuje objevit řešení, které si při sledování pouze dílčích projevů neuvědomujeme. V praxi výchovného poradenství bychom pak kazuisticky měli zpracovávat každý případ, který je obtížný a vyžaduje hlubší studium, případně takový, který chceme prezentovat svým kolegům (např. na odborném semináři), nebo u kterého máme pocit, že je zapotřebí konzultace s jinými odborníky.

? K zamyšlení: Měl by VP vytvářet kazuistiky? – má k tomu potřebné nástroje, znalosti, podmínky? Není to úkol spíše pro psychologa?

Úvaha:

Pozice VP ve škole je přímo ideální pro to, aby mohl vytvářet kazuistiky a využívat je pro svoji práci. Mohlo by se zdát, že lépe je na tom psycholog - opravdu? Podívejme se na to, jaké má výhody (nevýhody) psycholog a jaké VP:

Psycholog:

+ *Větší množství specifických diagnostických nástrojů: např. inteligenční test, testy speciálních schopností, osobnostní dotazníky...(ale je to vždycky potřeba? někdy je to výsledek nouze – nemá informace jak jinak zjistit – nemůže pozorovat, vyvodit ze situací, ptát se dalších zúčastněných osob)*

+ *Snáze získává anamnestická data – rodiče sdílnější, často mimo školu, tak bez obav, že by informace “unikly”. (Ale pokud VP má důvěru rodičů, je na tom stejně, ne-li lépe)*

+ *Má odstup od školní situace, může být objektivnější*

- *Vidí žáka i rodiče jen ve velmi omezeném čase a v jiném než školním prostředí – může získávat velice zkreslené informace, chování žáka ve specifické situaci návštěvy u psychologa se může značně lišit od jeho běžných projevů.*

Výchovný poradce:

+ *Má možnost sledovat žáka dlouhodobě (seriálově)- např. jeho chování a změny při vyučování, mimo výuku, vztah ke spolužákům, učitelům...*

+ *Má možnost využít pozorování i rozhovory (se žákem, učiteli, spolužáky, rodiči- tedy “královské cesty” diagnostiky, nemusí složitě hledat speciální nástroje, které by mu rychle “změřili” žáka).*

+ *Má možnost využít mnoho materiálů – školní dokumentace (zprávy z PPP, docházka, nemocnost, výchovné komice, prospěch), výtvary žáka, portfolio*

- *Může být příliš ovlivněn vlastními emocemi – vztah, zkušenosti se žákem – může mu to znesnadňovat odstup potřebný pro nezájatý analytický náhled na situaci žáka*

Celkově je při tvorbě kazuistiky VP v nesrovnatelně lepší pozici – má příležitost k zachycení případu a vytvoření kvalitní případové studie. Předpokladem je ale především dovednost vytěžit ty diagnostické postupy, které má k dispozici – základem je dovednost vedení rozhovoru (s kým o čem jak, aby to bylo nosné) a pozorování (koho, co, kdy, jak).

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÁ KAZUISTIKA – POSTUP TVORBY

Při zpracování kazuistiky postupujeme v jednotlivých krocích, které na sebe navazují (můžeme se v určitém bodě ovšem i vrátit – např. od analýzy zpět ke sběru dat). **Nejdříve si vybereme žáka a definujeme užší zaměření studie, dle připraveného schématu zjistíme a uspořádáme všechna fakta, která jsou nám o případu známa a doplníme je o námi zjištěné údaje. Dále všechny informace podrobíme analýze, interpretujeme a doporučíme vhodnou intervenci.** Tuto činnost můžeme krokovat následovně:

- **Vytvořit si a respektovat zvolenou osnovu, dle potřeby konkrétního případu ji modifikovat.** V našem případě využijeme předem definovanou osnovu, jejíž konkrétní podoba bude předmětem textu následující kapitoly
- **Provést výběr žáka pro případovou studii a definovat si užší zaměření kazuistiky.** V tvorbě Vaší kazuistiky se v souladu se zadáním úkolu (dostupné v Moodle: *Zadání úkolu*) vždy bude jednat o žáka s SVP, jakékoliv další zacílení na konkrétní SVP a výběr konkrétního žáka je zcela na Vás. Je však třeba předem zvážit, zda o vybraném žákovi bude možné zjistit potřebné údaje, provést anamnestický rozhovor s rodičem, využít diagnostické metody. To předpokládá, že se Vám podaří zajistit informovaný souhlas rodičů. Informovaný souhlas rodiče je třeba získat vždy, když používáte jakoukoliv diagnostickou metodu či šetření, při kterém je známa identita žáka – tedy vždy v případě tvorby kazuistiky.

Vyhleďte ve školním řádu Vaší školy, zda má škola zajištěn souhlas rodičů s diagnostickou činností učitele a pracovníků školního poradenského pracoviště. Pokud není ve školním řádu, bývá praxí škol zajišťovat souhlas rodičů s různými činnostmi (např. fotografování žáků, diagnostika školního klimatu apod.) na počátku školního roku. Je to tak na Vaší škole? Jste si vědomi této povinnosti? Jaká je praxe na Vaší škole?

!!! Pro tvorbu kazuistiky zajistěte vždy písemný informovaný souhlas rodiče dítěte. Seznamte rodiče se svým záměrem a postupy, které budete uplatňovat, snažte se ho pro svou aktivitu získat, přesvědčit ho o možném přínosu Vaší práce pro jeho dítě.

- **Shromáždit všechna již dostupná data a informace.** V této fázi si klademe otázku, co a v jakých dokumentech, které jsou ve škole dostupné, můžeme o žákovi zjistit (např. portfolio žáka, třídní knihy, zápisy z pedagogických rad, výchovných komisí, zápisy z jednání školního poradenského zařízení, zprávy z PPP či jiných odborných pracovišť apod.)
- **Určit data, která je třeba zjistit vlastní diagnostickou činností.** V této fázi víme, jaké informace máme již k dispozici, a proto se především ptáme, jaké informace budeme o žákovi potřebovat pro potřeby tvorby kazuistiky zjistit (záleží na povaze zkoumaného případu) a zabýváme se otázkou, jaké diagnostické metody pro jejich získání použijeme (rozhovor se žákem, učitelem, rodičem, pozorování, dotazník, testy didaktické, testy speciálních schopností, sociometrie....?)

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Nastudujte si v Moodle studijní oporu M. Vágnerové: **Diagnostika pro výchovné poradce**. Je určena k prohloubení a systematizaci Vašich znalostí v oblasti diagnostiky. Měla by Vám pomoci při výběru konkrétních diagnostických metod, které použijete.

- **Provést vlastní diagnostiku.** V této fázi realizujete vybrané diagnostické činnosti.

✍️ **poznamenejte si**

Nezapomeňte, že jakoukoliv diagnostickou činnost je třeba dokumentovat, přiložit její záznam. Týká se to nejen testových, ale i klinických metod (pozorování-záznam z pozorování, rozhovor – přepis rozhovoru apod.) Tyto záznamy bude třeba přiložit ke kazuistice

- **Vyhodnotit použité diagnostické metody.** V této fázi uvedete v textu kazuistiky výčet použitých diagnostických metod a k jednotlivým metodám uvedete, co konkrétního se Vám podařilo zjistit
- **Na základě všech informací provést jejich analýzu, interpretovat data, hledat souvislosti, případně formulovat hypotézu.** (Analýza případu je součástí následující kapitoly pojednávající o osnově kazuistiky)
- **navrhnout možná opatření, postupy, intervenci** (Návrh intervence je součástí následující kapitoly pojednávající o osnově kazuistiky)

Data jako základní stavební prvky kazuistiky:

V následujícím textu je uveden výčet údajů, které mohou být relevantní pro posouzení případu. Není vždy nutné zjistit všechny údaje (záleží vždy na povaze případu), někdy to není ani možné. Jindy zase získáváme údaje, které mohou být různým způsobem zkreslené. Je v každém případě nutné naučit se pracovat s údaji, které jsou pro nás dosažitelné. Pokud se v praxi setkáte s nutností zjišťovat ještě jiné údaje, nebude to překvapující. Realita je vždy jedinečná a nelze předem odhadnout všechny možné eventuality. Zde se omezuje na to, co se jeví jako základní, v praxi bude nutné vždy řídit se vývojem konkrétního případu.

1. Chybějící data

Všechna žádoucí data nelze vždy zjistit, pro poučeného diagnostika přesto může být významné i to, že je nelze zjistit a především pak, proč je nelze zjistit. Je užitečné uvědomit si možný význam toho, že některá data jsou neúplná či zkreslená. Pak se i chybějící a zkreslená informace (či spíše fakt jejich chybění či zkreslení) mohou stát zdrojem informací. Případová studie zde může být užitečná proto, že nám umožní odhalit to, co nebylo přímo řečeno, porovnáním příznaků jak v chování dítěte tak ve výpovědích rodičů, tedy odhalit skryté skutečnosti. (V podobných případech však hrozí riziko dezinterpretace, o kterém se zmiňujeme níže)

Často informace chybí proto, že **údaje nejsou škole dostupné** a není možné se na ně ptát (např. výše platu rodičů, některé intimní záležitosti, jako kvalita soužití rodičů, kriminální minulost

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

apod.). Tyto údaje mohou být sice pro pochopení problému dítěte velmi důležité, ale nelze očekávat, že nám je rodiče sdělí.

V současné době bylo na mnoha školách upuštěno od vedení podrobné dokumentace dítěte a řada údajů, které dříve škola od rodičů získávala, je v současné době považována za soukromá data, na které škola nemá právo. Tak se například někdy výchovný poradce či učitel jen náhodou dozvídá, že rodiče dítěte, jehož prospěch se náhle zhoršil, se nedávno rozvedli. V některých případech je obtížné zjistit i zaměstnání rodičů. Poradenský psycholog je z tohoto hlediska v lepší situaci, protože rodiče očekávají, že jim bude klást otázky a zpravidla jsou více méně ochotni na ně odpovídat. I zde je však třeba počítat s tím, že některá data se zjistit nepodaří.

Jiným případem chybění informací je situace, kdy si rodiče nepamatují žádané údaje (např. počáteční psychomotorický vývoj dítěte, nástup řeči apod.). Takový **výpadek paměti** budeme posuzovat jinak, je-li naším respondentem otec, který zpravidla nesleduje vývoj dítěte v prvních letech života tak zblízka, jinak, je-li respondentem babička, která nežije s dítětem ve společné domácnosti, jinak, je-li respondentem matka. V podstatě se dá říci, že v paměti uchované údaje o vývoji dítěte dokládají zájem o dítě a význam, který rodiče jednotlivým událostem, etapám vývoje nebo vývoji celému (potažmo svému dítěti) věnují. (Babička si pravděpodobně bude spíše pamatovat, kdy dítě řeklo poprvé „bába“, než „táta“, zvláště tehdy, nesnáší-li se otcem svého vnuka.) Výběr uchovaných událostí z vývoje dítěte tak může být další informací, kterou ze zapamatovaných údajů můžeme získat.

Údaje, data která máme jsou stejně důležitá jako ta, která nezískáme. Poznamenejte si proto obojí – tedy i to, zda jste nějakou informaci nezjistili- zapomněli jste se zeptat? Rodič odmítl říci, nevěděl? Byly nějaké informace v rozporu?

2. Zkreslená data

Je nutno mít na paměti, že údaje, které nám rodiče sdělují, jsou interpretovány, jsou např. zabarveny emocionálně. Matka, která se rozvádí, bude jen těžko uvádět, že její manžel se pečlivě stará o dítě i když to může být pravda. Nemusí se přímo jednat o lež, ale stačí, aby matka neuvedla skutečnosti, které emocionálně odmítá připustit.

Interpretace skutečností, týkajících se dítěte, nemusí být způsobena záměrnou snahou rodičů zkreslit realitu, vypovídá však o tom, **jak ji sami vnímají**. Např. význam výpovědi, že dítěti je v rodině věnována dostatečná pozornost, závisí na tom, co pod dostatečnou pozorností rodiče chápou. Je proto nutné se ptát na konkrétní podoby této pozornosti a z ní pak vyvodit, jak to asi ve skutečnosti vypadá.

Protože však takto získáváme údaje, které výchovný poradce jako učitel dále interpretuje, je zde **riziko dalšího zkreslení**. Učitel je jinak profesionálně formován než rodiče a má jiný vztah

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

k jejich dítěti. Jeho představy o tom, co je pro dítě nutné, případně, jak o ně přiměřeně pečovat, jsou závislé na jeho znalostech pedagogiky a psychologie i na jeho profesionálních zkušenostech. Rodiče přistupují k výchově svého dítěte zpravidla ze zcela jiných pozic. Tak dostatečná pozornost, věnovaná dítěti může pro odborníka znamenat něco úplně jiného, než jak to chápou rodiče a ten pak může považovat získané výpovědi za důkaz nedostatečnosti, protože jeho kritéria jsou jiná. Pro rodiče např. nemusí být nejdůležitější školní výsledky dítěte. Typickým příkladem zde může být péče romských rodičů o dítě, která z jejich hlediska je dostatečná, pokud dítěti dávají najevo, že je milují. Zájem o jeho školní výkonnost však nevstupuje do jejich vzorce rodičovské péče.

V této souvislosti je třeba připomenout, že naše vnímání druhých osob, to, co si z jejich výpovědi zapamatujeme i interpretace vypovídáního, jsou ovlivňovány sociální percepcí. Vždy je riziko, že budeme podléhat dojmu, který v nás vyvolá náš respondent, případně, že nás budou ovlivňovat předchozí informace, které už o případu máme.

Údaje, data, která získáme od druhých mohou být zkreslena, údaje získané námi samými ovšem též – je třeba tuto skutečnost zvědomovat

? Jaké sociálně-psychologické efekty sociální percepce nás mohou ovlivnit při diagnostické činnosti?

Odpověď:

Sociální percepce – procesy, jejichž prostřednictvím dospíváme k dojmu, jaký je druhý člověk, vytváříme si soudy a interpretujeme je jako pozorovatelné chování

Chyby v sociální percepci např.:

- *Haló efekt – na základě 1 charakteristiky máme tendenci vnímat i ostatní charakteristiky jedince. (Asch Efekt pořadí informací, Efekt ústředních rysů osobnosti)*
- *Pygmalion efekt (Merton sebesplňující proroctví, Rosenthal Pygmalion efekt) Souvisí se sociálním očekáváním – řada jevů se děje proto, že bylo vyřčeno proroctví a lidé se podle něj chovají.*
- *Efekt pořadí – výkon prvního jedince působí na hodnocení druhého*
- *Centrální tendence – tendence posuzovatele vyhnout se krajním hodnocením*
- *Logická chyba (kdo lže-krade)- mylný předpoklad, že některé jevy se vyskytují vždy spolu*
- *Posuzovací tendence – mírnost nebo naopak větší přísnost na základě předchozích zkuš s podobnými jedinci*
- *Projekční chyby*
- *Základní atribuční chyba – máme tendenci u druhých příčinu negativního chování vysvětlovat vnitřní příčinou u svého chování okolnostmi, situací. (Přijde pozdě-je nedochvilný, přijdu pozdě – nešlo to stihnout, nejel včas bus...)*

Zajímají-li Vás chyby sociální percepce podrobněji, prostudujte si téma např. v publikaci:

- SLAMĚNÍK, I, VÝROST, J. *Sociální psychologie*, Praha: Grada, 2008.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Kapitola: Sociální poznávání, autor: František Baumgartner

3. Diagnostická data:

Podstatnou část informací k případu získáváme pomocí **diagnostických metod**. Použité metody závisejí především na případu, protože ten určuje, jaké informace potřebujeme. Dále výběr metod určuje naše profesionální kompetence, to znamená, že pedagog má k dispozici jiné metody než psycholog nebo speciální pedagog. To ovšem neznamená, že se musíme při zpracování kazuistiky omezit pouze na data, která můžeme získat sami. V případě potřeby se pro získání relevantních dat obracíme na příslušné odborníky (zvláště pokud kazuistiku zpracováváme v rámci své profese). Využíváme rovněž materiály z předchozích vyšetření dítěte a záznamů ze školní dokumentace.

Jedná-li se o diagnostiku celkové úrovně schopností a jejich rozložení, použijeme analýzu prospěchu žáka a posouzení míry úsilí, které musí vynaložit pro dosažení určitého výkonu.

 K této problematice přináší řadu užitečných postupů V. Hrabal (Diagnostika 2002, kapitola 2). K posouzení motivace žáka využíváme motivační dotazníky, které jsou obsaženy v publikaci Jaký jsem učitel V. Hrabala (1988) nebo v Pedagogicko-psychologické diagnostice P. Dittricha (1993).

Pro úspěšnost ve školní práci (ale i v životě obecněji) je mimořádně důležité, jaký obraz o sobě samém si člověk vytváří, do jaké míry důvěřuje sám sobě, jak se hodnotí. Tu oblast diagnostikuje řada metod, z nich některé jsou založeny na posouzení pozorovatele (zde pedagoga), jiné používají sebehodnotící výpovědi.

PEDAGOGICKO-PSYCHOLOGICKÁ KAZUISTIKA – OSNOVA

V tomto oddílu kurzu vyjdeme ze základní osnovy, kterou jsme zvolili pro zpracování pedagogicko-psychologické kazuistiky žáka a kterou byste při tvorbě měli dodržet. Následně se podrobněji zaměříme na popis jednotlivých částí. V závěru pak “vznikne” detailnější osnova plánované kazuistiky, kterou doporučujeme při tvorbě případové studie využít. Vzhledem k širokému spektru možných variant kazuistik, které budete vytvářet, bude tato širší osnova pro vás spíše vodítkem – záleží na konkrétním tématu a zvolených metodách a Vašich zjištěních (naleznete v příloze v Moodle s názvem: *Kazuistika – osnova*).

Základní osnova je následující:

1) Název (obecný a specifikovaný)

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

- 2) Úvodní informace
- 3) Anamnéza
- 4) Volba diagnostických metod (zdůvodnění výběru, výčet, popis)
- 5) Současný stav -popis obtíží, problému (výsledky využitých diagnostických metod)
- 6) Analýza případu
- 7) Návrh intervence

- 1) **Název případové studie** má obecnou a specifickou rovinu. Obecná rovina je v našem případě u všech VP stejná, neboť se vždy jedná primárně o **kazuistiku žáka se speciální vzdělávací potřebou**. Pro zvolení vhodného specifického názvu je důležité položit si otázku, o čem konkrétně bude vaše kazuistika (příběh) “vyprávět”. Volba specifického názvu se může zdát banální, ale je klíčová pro celou Vaši práci na kazuistice.

? Zkuste se zamyslet nad tímto příkladem:

Ve škole máme žáka, který má diagnostickou poruchu autistického spektra, čerstvě přestoupil z jiné školy- je v 6 třídě – má obtíže v kolektivu i obtíže zvládnout výuku. Jak zaměřit kazuistiku?

Z velkého množství možností je to například “Adaptace žáka s poruchou autistického spektra v prostředí nové školy” nebo “výukové obtíže žáka s poruchou autistického spektra”, nebo “Začlenění žáka s poruchou autistického spektra v kolektivu třídy”

Nejde samozřejmě o název, ale o to, že pokaždé v příběhu žáka klademe důraz na něco jiného a tím nás také zajímají jiná fakta, budeme volit jiné metody a naše návrhy intervence budou různě zacílené.

- 2) **Úvodní informace.** Na začátku případové studie je vhodné krátce uvést případ krátkou charakteristikou současných obtíží dítěte. Neuvádíme osobní data (příjmení, bydliště apod.) stačí uvést pouze pohlaví a věk dítěte, případně typ školy a postupný ročník, který navštěvuje. Bývá užitečné uvést jméno dítěte, tím je charakterizováno pohlaví a nadále nemusíme o dítěti hovořit neosobně, ale i v dalším textu o něm vypovídat jako o určité konkrétní osobě.

Vyvarujte se **uvádění jakýchkoliv osobních či citlivých dat o žákovi, jeho rodině kdekoliv v celém textu kazuistiky**. I pokud uvedete jméno žáka, je třeba, aby bylo změněno, je třeba, aby údaje byly tzv. “anonymizovány”.

Práce s citlivými a osobními údaji se řídí zákonem 101/2000 Sb. Tento zákon: ”upravuje ochranu osobních údajů o fyzických osobách, práva a povinnosti při zpracování těchto údajů a stanoví podmínky, za nichž se uskutečňuje jejich předávání do jiných států“.

Víte, co jsou osobní, citlivé a anonymní údaje?

Dle zákona 101/200 Sb.:

- a) **osobním údajem** jakýkoliv údaj týkající se určeného nebo určitelného subjektu údajů. Subjekt údajů se považuje za určený nebo určitelný, jestliže lze na základě jednoho či více osobních údajů přímo či nepřímo zjistit jeho identitu. O osobní údaj se nejedná,

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

pokud je třeba ke zjištění identity subjektu údajů nepřiměřené množství času, úsilí či materiálních prostředků

- b) **citlivým údajem** osobní údaj vypovídající o národnostním, rasovém nebo etnickém původu, politických postojích, členství v odborových organizacích, náboženství a filozofickém přesvědčení, trestné činnosti, zdravotním stavu a sexuálním životě subjektu údajů,
- c) **anonymním údajem** takový údaj, který buď v původním tvaru nebo po provedeném zpracování nelze vztáhnout k určenému nebo určitelnému subjektu údajů

Seznamte se podrobněji se zákonem 101/2000 Sb. na:

<http://www.vsb.cz/9850/cs/zakony-a-smernice/zakon-101-2000.pdf>

Příklad:

“Petr navštěvuje čtvrtý ročník základní školy, je mu 10 let. Současné problémy se projevují především v komunikaci se spolužáky i učiteli. Často se chová agresivně, neplní školní povinnosti. V posledním pololetí došlo také k výraznému zhoršení prospěchu.”

3) Anamnéza je základní součástí kazuistiky. Anamnéza znamená vlastně souhrn informací, které nám poskytují různé zdroje ve vztahu k historii daného případu. V anamnéze sledujeme vývoj dítěte v jeho rodinném, případně i školním prostředí, všímáme si vývoje jeho obtíží. Velmi často nacházíme v anamnéze odpověď na otázku po příčinách aktuálních problémů dítěte.

🔑 Anamnéza: (z řeckého *anamnesis* = rozpomínání, vzpomnutí) je zjišťování údajů z minulosti, které mají významný vztah k poznání osobnosti, cílem je získat údaje, které pomáhají vysvětlovat současný stav

Typy anamnézy podle zdroje:

autoanamnéza: informátorem je sama osoba, kterou vyšetřujeme (píšeme o ní kazuistiku) – častěji u dospělých osob

heteroanamnéza: informace získáváme od druhé osoby, osob (nejčastěji rodiče)

? Při tvorbě kazuistiky žáka, budete ve většině případů pracovat s heteroanamnézou – informacemi získanými nejčastěji od rodičů jako informátorů. Za jakých okolností a jaké údaje lze získat od žáka samotného (autoanamnéza)?

Odpověď: Závisí především na věku žáka – např. u žáka SŠ již můžeme pracovat s převahou autoanamnestických dat. U mladších žáků lze využít některé informace, které nám sami poskytnou – např. zájmy, trávení volného času, vztah s rodiči, sourozenci apod.

Co zjišťujeme o rodině: Všímáme si rodiny jako socializačního prostředí dítěte, základních charakteristik konkrétní rodiny, výchovného stylu a vztahu k dítěti. Uvažujeme i o tom, v jaké míře může být rodina zdrojem problémů dítěte. Důležité je také vzájemné působení rodiny a školy i problémy komunikace mezi školou a rodinou. Komunikace mezi školou a rodinou může být nejen zdrojem problémů, ale je důležitá také při hledání možností řešení případu.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Co zjišťujeme o dítěti: Kromě vývoje dítěte i jeho obtíží, o kterých mluvíme podrobněji níže, si všímáme charakteristik osobnosti dítěte, jak vyplývají z výpovědí našich respondentů i dítěte samotného. Např. jak dítě reaguje na překážky, jaký je jeho vztah k jeho sociálnímu prostředí i ke škole, vztah ke vzdělání, motivace, temperament apod. Řadu těchto informací získáme pravděpodobně z výsledků vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně, ale i naše vlastní pozorování a závěry z rozhovorů mohou přinést mnoho informací.

Anamnéza probíhá nejčastěji formou **polořízeného (polostrukturevaného) rozhovoru** s rodiči dítěte, případně dalšími respondenty. Polořízený rozhovor je nejvhodnější formou, protože máme seznam oblastí, ve kterých potřebujeme získat informace, nesnažíme se však pokud možno příliš zasahovat do volné výpovědi respondentů. Je totiž pravděpodobné, že se tak dozvíme i to, na co bychom sami se ani neptali.

Vedení anamnestického rozhovoru je vedení velmi **citlivého rozhovoru**, který pro obě strany může být velmi obtížný. Zkuste proto udělat vše pro to, aby byl rozhovor pro vašeho respondenta co **nejbezpečnější** – klidné prostředí bez přítomnosti jiné osoby, předem řekněte rodiči proč chcete informace od něj získat, jak s nimi naložíte. Pokud se Vám podaří přesvědčit jej, že z máte o dítě zájem, chcete zjistit informace proto, abyste mohli navrhnout nějaké pro rodiče i školu vhodné opatření a postupy, které by mohli zlepšit situaci dítěte, bude rodič pravděpodobně otevřený k této formě spolupráce.

Některé otázky mohou být pro rodiče velmi citlivé (u některých otázek to můžeme očekávat – např. rozvod, jiné mohou být citlivé, aniž bychom to předpokládali – např. vzdělání rodiče). V průběhu rozhovoru se snažte být vnímavý a empatický, v závislosti na průběhu rozhovoru zvažujte, jak a na co se dále ptát, co raději vynechat. Zkuste podněcovat rodiče k hovoru – zkuste vést rozhovor ve stylu aktivního naslouchání.

Informujte rodiče také o tom, jak naložíte s citlivými a osobními údaji, které Vám poskytnou (anonymizace).

Informujte se předem o tom, zda rodiči nevdají způsob, jakým chcete informace v průběhu rozhovoru zaznamenávat (poznámky v průběhu rozhovoru, audiozáznam)

vyvarujte se audiozáznamu pořízenému bez vědomí respondenta

vyvarujte se “výslechového” stylu vedení rozhovoru

a) Rodinná anamnéza

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Rodinné prostředí dítěte je základním sociálním prostředím, ve kterém vyrůstalo a vyrůstá, kde se formuje jeho osobnost. Je potřeba znát toto prostředí zvláště v případě, že zdroj problémů dítěte je zřejmě mimo školní prostředí. Ale i v případě, že obtíže jsou zjevně spojeny se školou, rodinné prostředí formuje vztah dítěte ke škole a způsob, jakým na ni reaguje, jak se v ní chová.

Otázky, kladené v rodinné anamnéze a jejich význam:

Rodina dítěte.

Zjišťujeme především, jestli má dítě oba rodiče, žije-li v úplné rodině, v rodině tzv. rekonstruované, tj. s jedním rodičem vlastním (biologickým) a druhým nevlastním (novým partnerem biologického rodiče) nebo v rodině neúplné, pouze s jedním rodičem. V každém z těchto případů je užitečné vědět, o kolikáté manželství se u každého z rodičů jedná.

Velice důležitá je harmoničnost rodinného prostředí dítěte, vztahy mezi rodiči i jejich vztah k dítěti. I v případě trvání původní rodiny dítěte se proto snažíme zjistit, jestli jsou rodiče zajedno ve svém výchovném působení na dítě, případně jaká je emocionální atmosféra v rodině.

V případě, že se původní rodina dítěte rozpadla, je důležité vědět, kdy k rozvodu došlo (tj. jaký byl v té době věk dítěte), jak rozvod probíhal (zpravidla jde o to, co mu předcházelo, jaká byla v rodině atmosféra), jak na to dítě reagovalo, kdy se v rodině objevil nový partner a jak ho dítě přijalo. Důležité v tomto případě může také být, jaké jsou vztahy dítěte s biologickým rodičem, který rodinu opustil a jak je prožívá. Někdy může být zdroj obtíží dítěte právě v tom, že mezi rozvedenými rodiči nadále probíhá skrytá válka o dítě.

Pokud dítě žije v rodině neúplné, je samozřejmě velmi důležité, jak k tomu došlo. Děti se zpravidla mnohem lépe vyrovnávají s úmrtím jednoho z rodičů, než s rozvodem. Dalším důležitým faktorem je to, jestli žije dítě s matkou či s otcem. (Z výzkumů je známo, že děti, žijící pouze s matkou častěji vykazují poruchy chování, děti žijící pouze s otcem pak častěji trpí neurotickými problémy.)

Rodiče.

U obou rodičů zjišťujeme nejvyšší dosažené **vzdělání**. Tato informace nám charakterizuje pravděpodobnou socioekonomickou úroveň rodiny. Nejedná se pouze o to, jaké zaměstnání rodičům jejich vzdělání umožňuje získat, což pak ovlivňuje úroveň příjmů, které má rodina k dispozici. Vzdělání rodičů ovlivňuje také úroveň rodinné komunikace, převážné zájmové i hodnotové zaměření rodiny i vztah rodičů ke škole a školnímu vzdělání i kulturní a intelektuální klima rodiny, které následně ovlivňují dítě. (Je známým faktem, že školní úspěšnost dítěte je přímo závislá na úrovni vzdělání matky - otec zde, zdá se, nehraje tak důležitou roli.) Víme-li tedy, jaké je vzdělání rodičů, může nám to objasnit některé problémy dítěte ve vztahu ke školní práci.

U rodičů zjišťujeme, ale častěji odhadujeme **přibližný věk** - to je právě jedna z otázek, které se velmi těžko kladou (zvláště matce). Pro nás není důležité vědět přesně, kolik rodičům je, jde

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

spíše o to, jsou-li přiměřeně staří na to, aby měli dítě ve věku popisovaného dítěte. Příliš nízký i příliš vysoký věk rodičů přináší specifické problémy, které mohou být v pozadí obtíží dítěte. Rovněž výrazný nepoměr věku otce a matky (nejčastěji starší otec a velmi mladá matka) může způsobovat napětí v rodině, uzavírání koalic mezi matkou a dítětem a vydává určité svědectví o osobnosti rodičů. (Např. u rodičovských párů, kde byla matka v době sňatku mladší 18 let bylo zjištěno, že otcové, byť výrazně starší, byli většinou spíše nezralými osobnostmi.)

Další věcí, kterou u rodičů zjišťujeme (i když někdy velmi obtížně) jsou **případné problémy**, které se mohou u jednoho či obou rodičů vyskytovat. Zde máme na mysli problémy jako případný alkoholismus, kriminální chování, výrazná agresivita či hrubost v chování, duševní či jiné choroby apod. Zde se často musíme spokojit s nepřímými informacemi, přímých sdělení se dočkáme nejspíše v případě, že se rodiče právě rozvádějí a některý ze zmíněných problémů je příčinou rozvodu. Druhý rodič je v takovém případě nakloněn tomu, aby svého partnera očernil. Je nutné být velmi opatrný v interpretaci podobných sdělení, protože se může jednat buď o emocionálně zkreslené svědectví nebo o snahu svrhnout vinu za problémy dítěte na druhého rodiče.

Způsob komunikace v rodině výrazně ovlivňuje vývoj dítěte (zvláště rozvoj poznávacích procesů). Je proto užitečné všimnout si např. při rozhovoru se rodiči, jakým způsobem se vyjadřují. Může se jednat o rodinu s omezeným jazykovým kódem, dítě s takové rodiny pak na učitele může působit dojmem dítěte mentálně opožděného už jen proto, že se dítě nerozumí způsobu, jakým mluví učitel. Jindy se může jednat o rodinu s jiným dorozumívacím jazykem, než je čeština. Jazykové a komunikační problémy dítěte pak mohou být způsobeny nedostatečným ovládnutím řeči, která je ve škole používána. Nemusí jít jen o známé případy romských dětí, podobné problémy nacházíme i u dětí, jejichž matka je např. Slovenka, i když jinak je rodina na dobré úrovni.

Sourozenci

Součástí rodiny dítěte jsou také sourozenci. Zde nás zajímá jejich počet, pohlaví a věk, stejně jako případné problémy. (Pokud jde o význam pořadí narození a vliv místa dítěte v tomto pořadí pro jeho vývoj viz Leman 1997).

Situace je pro dítě odlišná, jedná-li se o prvního či posledního z řady sourozenců. Dítě z početné rodiny je zpravidla více schopno obstát v sociálních vztazích s vrstevníky, na druhou stranu může být zvyklé prosazovat se násilím ve velkém počtu sourozenců a tyto návyky může přenášet i do třídy. Jde-li o jedináčka nebo o dítě, které má dva či více podstatně starších sourozenců, situace je naopak prakticky stejná, tyto děti jsou zvyklé na soustředěnou pozornost rodičů (případně i starších sourozenců) a to se projevuje na jejich chování ve vrstevnické skupině.

Zvláštní pozornost zasluhují dvojčata, důležité je vědět, je-li popisované dítě první či druhé dvojče (zvýšené riziko poškození u druhého dvojčete vzhledem k protražovanému porodu),

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

zajímáme se také o vztah mezi dvojčaty i způsob, jakým s nimi rodiče zacházejí (jména, způsob oblékání podporující či oslabující možnost utváření individuální identity).

Problémy, které jsou u sourozenců pro nás významné jsou ty, které mohou mít vztah k problémům popisovaného dítěte. Jedná-li se např. o dítě, které selhává ve škole, je důležité vědět, jestli jeho sourozenci jsou nebo byli ve škole bez problémů. Z toho pak můžeme vyvodit, jedná-li se spíše o vrozené poškození, které ho zatěžuje (pokud selhává ze sourozenců pouze ono) nebo jedná-li se spíše o vliv rodinného prostředí (selhávají-li všichni - nezapomínáme porovnat s dosaženým vzděláním rodičů).

Pozornost věnujeme dalším důležitým údajům podle okolností. Může se jednat například o popis vztahů mezi sourozenci (rivalita nebo naopak nadměrná vazba), jsou-li všichni sourozenci ještě v rodině, kdo ze sourozenců slouží dítěti jako identifikační vzor (může jít i o negativní identifikaci - často tomu tak bývá u mladšího sourozence zvláště úspěšných starších) a podobně.

Další členové rodiny

V rodině mohou být ještě další členové, nejčastěji prarodiče, ale může se jednat i o jiné - např. nevlastní sourozenci, děti jednoho z rodičů z předchozího manželství, příbuzní rodičů apod. Každý z těchto dalších členů rodiny může hrát velmi významnou roli ve vztahu k dítěti a proto se také o nich a jejich vztahu k dítěti snažíme získat relevantní data. Pokud například žije s rodiči matka jednoho z nich, může být zdrojem významného napětí mezi rodiči, případně může ovlivňovat výchovu svého vnuka způsobem, se kterým druhý z rodičů nesouhlasí.

b) Osobní anamnéza dítěte

Osobní anamnéza dítěte shromažďuje informace o vývoji dítěte v rodině, kterou jsme si právě co nejpodrobněji popsali. Zde opět platí to, co jsme uvedli již na počátku, že totiž ne všechna data se nám podaří zjistit, případně že ne všechna data je nutné zjišťovat. Například okolnosti porodu dítěte mohou být významné v případě podezření na vrozené postižení (např. v případě specifických poruch učení), nejsou však důležitá, jsou-li problémy dítěte způsobeny aktuálním rozvodem rodičů. Nejde jen o to, co dítě prožilo, ale i jak to prožívalo. Zjistíme jak to vidí rodiče a ověříme případně u dítěte.

Popis **průběhu těhotenství a porodu** dítěte je základní informací zvláště, jak bylo řečeno, při podezření na možné prenatální či perinatální faktory v problému dítěte. Přesto bývá užitečné ptát se rodičů na tyto okolnosti především proto, že mohou přinést informaci o základním vztahu a zájmu rodičů o dítě (viz výše). V té souvislosti je rovněž důležité zjistit, bylo-li dítě chtěné nebo alespoň vítané.

Informace o průběhu **vývoje v prvních letech života** dítěte přináší velmi důležité údaje o základní dynamice vývoje, ze kterých můžeme usuzovat na případné zdroje současných

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

problémů. Zvláště je z tohoto hlediska důležitý psychomotorický vývoj, vývoj řeči (nástup jednotlivých fází) a případné úrazy či nemoci, které by mohly vývoj komplikovat. Na jedné straně mohou být důležitá onemocnění zasahující nervovou soustavu (zánět mozkových blan, borelióza, neurologická onemocnění), jinak mohou působit např. komplikované úrazy, jejichž léčení vzdaluje dlouhodobě dítě z rodiny a přináší mu velké strádání. V úvahu samozřejmě bereme všechny typy postižení (smyslové, tělesné, mentální, ale i závažné choroby jako např. diabetes, epilepsie apod.).

Další součástí osobní anamnézy dítěte je popis jeho **školního vývoje**. Ptáme se, jestli dítě navštěvovalo jesle, mateřskou školu, jak a kdy nastoupilo do základní školy. Zde jsou důležité informace o tom, jak probíhala **adaptace** na nová školská zařízení, byla-li u dítěte zjišťována školní zralost a mělo-li případně odklad školní docházky a z jakých důvodů. Vzhledem k tomu, že dnes mohou rodiče volit typ předškolního zařízení i školy, je důležité vědět nejen to, že dítě někam chodilo, ale i to kam, do jaké školy (zvláště v případě alternativních škol). Z dalšího nás pak zajímá prospěch a případné problémy v kterékoliv fázi školního vývoje.

Popis školního vývoje nám přináší řadu informací. Například dozvíme-li, že dítě bylo v jeslích od nejútlejšího věku, můžeme se ptát proč, při tříleté mateřské dovolené je to dnes už poměrně neobvyklé. Znamená to, že matka byla v takové finanční situaci, že to bylo pro ni jediné řešení nebo to bylo proto, že dávala přednost své profesionální kariéře? Tak se nepřímo dozvídáme i o situaci rodiny, vztahu k dítěti a kvalitě rodinné péče. Volbou alternativních předškolních a školních zařízení zase rodiče vypovídají o svých postojích a hodnotách (např. výhradně křesťanské školy), aniž bychom se na ně museli přímo ptát.

Problémy v adaptaci vypovídají zase spíše o dítěti, např. o jeho emocionální zranitelnosti, případně o snížené přizpůsobivosti apod. Vývoj prospěchu je vhodné dát do souvislosti s vývojem dítěte obecně, případně s vývojem rodiny. Zjistíme-li například, že v určitém období došlo u dítěte k náhlému výraznému zhoršení prospěchu, je důležité vědět, jestli to bylo v souvislosti se změnou učitele, nástupem nových předmětů, změnou školy, onemocněním nebo problémy v rodině (např. rozvod) a jak se to dále vyvíjelo (zda došlo ke zlepšení nebo prospěch už zůstal na horší úrovni). V každém z těchto případů bude zhoršení prospěchu znamenat něco jiného a poskytuje jinou informaci. Každý problém, na který v souvislosti se školou narazíme, by nám měl ukázat směr dalšího pátrání po příčinách aktuálních problémů dítěte.

Jaká anamnestická data budete zjišťovat? Před realizací anamnestického rozhovoru se zamyslete nad tím, jaké údaje z anamnézy budete chtít zjišťovat (jaké potřebujete vzhledem k zaměření Vaší kazuistiky). Nezapoměňte, že anamnestický rozhovor je obvykle obtížné opakovat, údaje později dozjišťovat. Proto je důležité se na tento rozhovor připravit.

Tip

Můžete postupovat tak, že využijete nějaké základní struktury pro tvorbu anamnézy, v rámci jednotlivých okruhů si sami (dle charakteru žáka a specifikace kazuistiky) vypíšete témata a údaje, které budete v rozhovoru chtít zjišťovat. I při samotném rozhovoru můžete příslušné informace do osnovy vpisovat (zamezíte tak chaosu v zápisu)

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Okruhy zjišťovaných údajů pro potřeby anamnézy:

- Rodinné anamnestické údaje
- Nukleární rodina, vztahy v rodině
- Sourozenci
- psychomotorický vývoj, vývoj řeči
- Scholarita (institute a adaptace na ně)
- Somatické zdraví
- Emocionální vývoj
- Vývoj postojů k hodnotám
- Vývoj sociálních vztahů
- Návyky, zlovyky, specifika v chování
- Zájmy, aktivity
- výchova, výchovné potíže
- výuka, výukové obtíže, prospěch
- Vývoj abnormních, hraničních a patických jevů
- Dosavadní odborná péče (PPP, psycholog, logoped, SVP...)

Můžete také postupovat obráceně a vyjít z podrobnější osnovy – vybrat z ní témata a údaje, které budete chtít zjišťovat

Můžete využít například podrobné struktury anamnézy, kterou naleznete v Moodle: dokument s názvem: **Anamnéza podrobná struktura**

Příklad:

(Žák čtvrtý ročník základní školy, je mu 10 let. Současné problémy se projevují především v komunikaci se spolužáky i učiteli. Často se chová agresivně, neplní školní povinnosti. Došlo také ke zhoršení prospěchu)

2) Anamnéza

a) rodinná anamnéza

Otec – 40 let, základní vzdělání, manželství první, pracuje jako popelář, v řečovém projevu časté vulgarismy, prezentuje se jako “muž od rány”. Vznětlivý, netají se fyzickým trestáním Petra. Zájmy: automobilové závody, horolezectví, jeskyňářství.

Matka – 43 let, vzdělání vysokoškolské, manželství první. Pracuje jako daňová poradkyně. Tichá, vyjadřuje se spisovně, kultivovaná. Velmi pěstěný vzhled, elegantní oblečení. Zájmy nejsou známy.

Sourozence Petr nemá, je jedináček.

Prarodiče z otcovy strany žijí 200 km daleko, s rodinou se stýkají sporadicky. Z matčiny strany žije pouze babička, s vnukem se občas stýká, ale ne s jeho otcem, se sňatkem své dcery nesouhlasila pro velký rozdíl ve vzdělání.

Situace v rodině: Manželství bylo uzavřeno před deseti lety, v třetím měsíci těhotenství matky. V současnosti není zřejmě v rodině příliš harmonické prostředí. Otec po práci často spí nebo dochází za kamarády, kteří sdílejí jeho koníčky. Od útlého věku bere Petra sebou, s

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

čímž matka nesouhlasí. Za neúspěchy ve škole je Petr otcem trestán, matka spíše stanovuje studijní úkoly, které však důsledně nekontroluje. Výchovné styly rodičů jsou nejednotné, matka s tresty otce nesouhlasí, ale toleruje je, dítěte se nezastává, nebrání ho před fyzickými tresty. Matka by ráda poskytovala Petrovi emocionální podporu, ale nedokáže to, je spíše chladná. Rodiče se často hádají v přítomnosti dítěte o výchovných postupech. Se školou rodiče komunikují pouze na vyzvání školy.

b) osobní anamnéza dítěte:

Průběh těhotenství a porodu. Těhotenství chtěné ze strany matky, pro otce spíše nevídané. Průběh těhotenství bez problémů, otec se však příliš nezdržoval doma, vyjížděl za svými koníčky. Porod v termínu, bez komplikací, dítě zdravé. Po porodu trpěla matka poporodní depresí, nenacházela vztah k dítěti, nevěděla co dělat, když pláče. Otec pokračoval ve svém mládeneckém způsobu života.

Průběh vývoje: Psychomotorický vývoj v normě, seděl v osmi měsících, chodil v jedenácti, první slova v roce a půl. V kojeneckém období dosti neklidný. Řeč více srozumitelná a první věty od tří let. Udržování čistoty od dvou let. Běžné dětské nemoci, žádné závažné choroby. Školní vývoj: MŠ od tří let, rychlá adaptace, chodil tam rád, ale s dětmi si moc nehrál, kousal je. Nástup do školy takřka v sedmi letech (říjnový), školní zralost nebyla zjišťována. Adaptace bez problémů, prospěch v prvních dvou letech výborný, problémy se spolužáky – občas se pral a nadával. Paní učitelku bral jako autoritu – “hodná, ale přísná”.

Příklad: prohlédněte si v Moodle dokument: *Anamnéza příklad*. Všimněte si, že vlastní anamnézu lze strukturovat (rodinná, osobní) a vést ji jako více faktickou (jak je uvedeno v příkladu v předchozím rámečku), nebo ji také “vyprávět” více literárně (v dokumentu Anamnéza příklad). V obou případech získáváme dostatečný přehled o minulosti a vývoji dítěte (vzhledem k charakteru obtíží, našemu záměru) Můžete se znovu podívat na medicínskou kazuistiku v Moodle: Kazuistika 1 (medicína). Srovnajte, nakolik je jiný jazyk lékaře od jazyka pedagoga či psychologa.

4) Volba diagnostických metod

Tato část kazuistiky není nijak textově náročná, neboť zachycuje jen výčet konkrétních diagnostických metod (například. rozhovor s třídním učitelem žáka), které jste zvolili pro potřeby Vaší práce na základě jejího zaměření. Dále obsahuje odkaz na přílohy, ve kterých je vaše diagnostická práce dokumentována (např. přepis rozhovoru s třídním učitelem žáka). Je možné (a vhodné) výběr metod komentovat: sdělit proč jste zvolili dané metody. Závěry a zjištění, ke kterým jste došli, můžete buď přímo uvést u dané diagnostické metody (jak je tomu např. v textu Kazuistika 2 psychologie, nebo je zakomponovat a využít až v následující části kazuistiky (Současný stav-popis obtíží).

Příklad:

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Použité diagnostické metody:

- 1) Pozorování žáka v hodině výtvarné výchovy (příloha 1 – zápis z pozorování o hodině VV)
- 2) Pozorování žáka mimo výuku (příloha 2 – zápis z pozorování o přestávce)
- 3) Analýza školní dokumentace (příloha 3 – zápisy z výchovných komisí, zpráva z vyšetření v PPP)
- 4) Analýza školních produktů (příloha 4 - slohová práce, školní sešity)
- 5) Dotazník výkonové motivace (příloha 5 – výsledky dotazníku výkonové motivace)
- 6) Sociometrické měření – SORAD (příloha 6 – výsledky SORAD)
- 7) Rozhovor se žákem (příloha 7 – přepis rozhovoru se žákem)
- 8) Rozhovor s třídním učitelem (příloha 8 – přepis rozhovoru s třídním učitelem)

5) Současný stav -popis obtíží, problému

Další částí kazuistiky je popis současných obtíží dítěte. V této části od anamnézy, tedy minulosti, přecházíme do současnosti, přitom však neztrácíme historii dítěte ze zřetele.

Nejdříve popíšeme **současný stav** dítěte. Aktuální stav můžeme zachytit tak, jak se o něm dozvídáme ze zpráv našich respondentů i z vlastního pozorování. Současný stav nahlížíme jako výsledek vývoje, který jsme popsali v anamnéze. Při analýze aktuálních problémů dítěte je velmi užitečné vracet se k anamnéze, protože to nám může pomoci objasnit příčiny obtíží a často může také umožnit vůbec jejich interpretaci. Tímto způsobem také lépe zachytíme význam jednotlivých příznaků, které při běžném pozorování nemusí být nápadné, ale vyniknou až z hlediska celkového vývoje dítěte. Máme-li před sebou např. dítě, jeho chování se náhle nápadně změnilo, nemůžeme vědět, o co se jedná, neznáme-li pozadí této změny a příčiny, které k ní vedly.

Zdrojem informací o aktuálních problémech a projevech chování dítěte mohou být rodiče (mohly ná je poskytnout již při anamnestickém rozhovoru), musíme však mít stále na paměti, že jejich popis obtíží je jejich subjektivním popisem a proto musíme své vlastní závěry opřít i o jiné zdroje (informace ze školy z pedagogicko-psychologické poradny i např. od lékaře, rozhovor s učitelem, žákem).

Příklad:

Problémy podle rodičů začaly ve třetím ročníku se změnou třídní učitelky. Nová paní učitelka Petra “nebaví”. Za loňský rok byli rodiče několikrát zváni do školy, jednou k výchovné komisi. Komise řešila přestupek, kdy Petr spolužačce romského původu pokreslil sešit hákovými kříži a hesly “do plynu”.

V současné době Petr navštěvuje čtvrtý ročník. Je v podobné situaci jako vloni, každodenní konflikty se spolužáky a učiteli ústí do situací, které se musí řešit. Spolužáci nechťejí s Petrem

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

spolupracovat při skupinovém vyučování. Petr se snaží zaujmout buď tím, že činnost vůbec nedělá, čímž se dostává do konfliktu s učitelem nebo ze sebe dělá šaška. Děti se mu spíše posmívají, učitelé si nevědí rady, poznámky a náhradní úkoly nepomáhají. Během přestávek se chová tak, že ohrožuje zdraví své i ostatních – hází vším co najde. Při stolním tenisu několikrát poničil stůl nebo bouchal pálkou jiné hráče. Má-li jiný názor na jakoukoliv věc, projevuje se to zvyšováním hlasu, vztekáním a v případě dětí i fyzickým napadením. Ve škole má pověst “zlobivého dítěte” a to nejen mezi učiteli, ale i žáky. Spolužáky není oblíben, dobrého přítele má jen jednoho, chodí s ním ven. Není to spolužák, znají se ze sportovního oddílu. Do konce minulého školního roku hrál Petr fotbal, už ho to prý nebavilo, takže přestal, jako jeho o 3 roky starší kamarád.

Vyšetření v PPP v loňském roce, výsledek nebyl na přání rodičů škole sdělen.

Z pozorování VP a z rozhovorů s Petrem a třídní učitelkou: Petr se jeví jako dosti nervozní, při rozhovoru se ani jednou nepodíval do očí, podupával nohou nebo si mnul ruce. Školu hodnotí jako nudnou, nejraději chodí s tátou na závody truckových aut. Teď ho tam ale bere méně často, je víc v práci nebo odpočívá doma. Petr jezdí rád venku na kole, zajímají ho také zvířata. Mají nějakou partu, starší kluci - poničili schránky na dopisy, ale on se jen koukal.

Podle paní učitelky je velmi bystrý a inteligentní, zajímá se jen o to, co baví jeho samotného, je to “nеспoutaný živel”. Povinnosti většinou neplní, ve škole skoro nepracuje, motivace známkou ani trestem nepomáhá. Práci si odnáší ze školy domů, matka se pak diví, proč mají tolik úkolů. Vypracuje většinou jen část a to nedbale. Má zájem o vlastivědu, zejména dějepis, sám nosí do školy encyklopedie, to co má za úkol ale nepřinese.

Mezi dětmi se chová nepřírozeně, za každou cenu upoutává pozornost – nadávky, smích, pošklebky na učitele. Nedokáže se zklidnit ani v přítomnosti ředitele, stále dělá úšklebky, vrtí se, v klidu nepostojí. Diagnózu hyperaktivity však rodiče neoznámili.

Otec Petra vnímá tak, že neví, co “furt všichni chtějí řešit, je to živý kluk, stejnej jako jsem byl já”. Matka je z Petra zoufalá, neví jak na něj, má k němu daleko. Ani manžel jí není oporou.

Současné obtíže jsou vlastně příčinou, pro kterou případovou studii děláme. Snažíme se zachytit jejich počátek a vývoj - zde se opíráme o anamnézu. Nevycházíme při tom pouze z toho, kde počátek obtíží vidí rodiče. Často totiž si uvědomí problémy dítěte až v okamžiku, kdy se nějak zřetelně projeví např. ve školní práci. Zkušený učitel, psycholog či výchovný poradce však může náznaky objevit už v předchozím vývoji dítěte. Řešíme-li např. problémy dítěte, u kterého se projevuje agresivita ve vztahu ke spolužákům, můžeme najít první konflikty už v mateřské škole, aniž je rodiče spojují s aktuálními projevy.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Při popisu současných obtíží dítěte vycházíme především z **diagnostických údajů**. Mohou to být výsledky předchozích vyšetření, vlastní pozorování či vyšetření, výsledky rozhovoru s dítětem, či relevantní data ze školy - hodnocení dítěte jeho učitelem, prospěch či jiné výsledky jeho školní práce (slohy, výkresy apod.). Výchovní poradci se mohou také opřít o výsledky vyšetření dítěte v pedagogicko-psychologické poradně. V případě podezření na somatické příčiny obtíží či u dětí postižených je prospěšná i konzultace se speciálním pedagogem či s lékařem (při respektování lékařského tajemství). Velmi užitečné je v tomto ohledu sociometrické měření ve třídě dítěte, které nám ukáže, jak je dítě vnímáno svými spolužáky

Tip

Popis obtíží žáka je “tělem” příběhu, který vypráví kazuistika, měli byste zde uplatnit všechny poznatky, které se Vám podařilo o žákovi získat ať již studiem dokumentace nebo vlastní diagnostickou činností. Vzhledem k tomu, že jde o informace týkající se různých aspektů žáka, je vhodné si tuto kapitolu rozčlenit do jednotlivých témat (školní výsledky, chování v průběhu vyučování, chování mimo vyučování, motivace k učení, domácí příprava apod., které “naplníte svými zjištěními z různých zdrojů.

6) Analýza případu

Až dosud jsme se zabývali shromažďováním dat o dítěti, jeho rodině i jeho problémech. V průběhu popisu předchozích fází zpracování kazuistiky jsme upozorňovali na možnosti interpretace dat, které jsou už prvním krokem k analýze. Na základě analýzy anamnézy i diagnostických údajů vyvozujeme předpokládané či doložené **příčiny problémů**, **interpretujeme** zjištěné skutečnosti na základě vzájemných souvislostí. V některých případech nás předpoklad možných příčin vede zpět k dalšímu šetření, k nutnosti rozšíření informací, protože se nám otevírá jiná možnost interpretace, kterou je nutné ověřit. Druhým krokem je pak **hledání významu** informací, které jsme získali a jejich vnitřních souvislostí. V této fázi otevíráme vlastní práci nad případem, znovu promyšlíme získaná data a hledáme souvislosti, význam jednotlivých informací i drobných náznaků.

Výsledek analýzy nám pak umožní vyvodit závěry, které jsou podkladem pro návrh možných opatření a intervencí. Jak při analýze problémů dítěte, tak i při hledání příčin se opíráme o znalosti psychologie problémového dítěte i dalších oblastí psychologie, proto se snažíme konkrétní problém zařadit do širšího, obecnějšího rámce. To nám pomůže pochopit dynamiku celého případu a jeho vývoje.

Je však zřejmé, že kvalita zpracování případu i vyvození závěrů závisí na úrovni znalostí výchovného poradce, speciálního pedagoga či učitele, který případ zpracovává. Je užitečné hledat potřebné doplňující informace, zvláště pokud se případ týká oblasti, se kterou jsme se dosud nesetkali. Zvláště to platí v případech tělesného či smyslového postižení, pokud nemáme speciálně pedagogické vzdělání - v některých případech je nutno hledat podrobné informace přímo o diagnóze dítěte nebo požádat o konzultaci odborníky v této oblasti.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Příklad:

Analýza případu

Možné příčiny problémů chlapce můžeme předpokládat v rodině – nejednotný výchovný přístup obou rodičů, odlišné nároky na dítě u každého z rodičů jiné představy o výchovných cílech, jejich neschopnost (nezájem?) shodnout se. Zdroj těchto neshod je pravděpodobně už počátcích manželství a rodičovství. Vztah rodičů není harmonický, manželství bylo uzavřeno z důvodu těhotenství matky, rozdíl je ve věku i vzdělání rodičů, rovněž v jejich životním stylu a hodnotách. Syn se identifikuje s otcem, který mu imponuje “mužskými vlastnostmi”, nakonec i jeho vztah k výchovným problémům Petra a zlehčování problémů ve škole synovi lépe vyhovuje než pravděpodobný důraz na školní výsledky a dobré chování, který můžeme předpokládat u matky. Petr uzavírá koalici s otcem a matka se cítí vyčleněna.

Petr vyrůstal spíše mezi dospělými – volný čas trávený s otcem mezi jeho kamarády, i přátelé mezi vrstevníky jsou starší. Důsledkem je, že jednak přebírá “drsné, chlapácké” způsoby chování otce i starších kamarádů, zároveň však neumí jednat se svými vrstevníky – chybí mu sociální dovednosti. Důvodem může být i otažitost, citová chladnost matky, která si syna nedokáže získat, nedokáže se mu přiblížit. Problematický vzor z rodiny se projevil i v incidentu s rasistickými kresbami a hesly. Ve třetí třídě je nepravděpodobné, že by podobný projev vyjadřoval skutečný postoj chlapce. Opět zde můžeme předpokládat, že se jedná spíše o identifikaci s otcem. Petr se snaží uplatnit v chování to jediné, co umí – imponovat nápadným až surovým chováním jak ke spolužákům tak i k dospělým. Matka zřejmě na snahu o nápravu rezignovala, nebo nemá sílu na důslednou kontrolu práce a chování syna.

Je třeba vzít v úvahu ještě další fakt. Petrovo chování se v posledním roce zhoršilo, zároveň z rozhovoru vyplývá, že v poslední době už ho otec sebou nebere tak často na závody a jiné aktivity. Můžeme si tedy položit otázku, jestli chlapcovo chování není výzvou rodičům, aby se o něj zajímali. Charakteristické je v tomto směru konstatování matky, že syn má mnoho úkolů, přesto se však nedopátrá toho, proč tomu tak je – že doma dokončuje práci, kterou neudělal ve škole. Matka se ho zřejmě ani nezeptala. Otec zase nereaguje ani na stále horší projevy chování syna, který jako by zkoumal hranici, za kterou už se někdo začne zajímat.

Učitelka i výchovná poradkyně konstatují Petrův neklid (postrádají pouze diagnózu, předpokládají, že jde o hyperaktivitu). Pokud jde o jeho chování, nálepka “zlobivého žáka” zřejmě dostačuje k vysvětlení problémů s chlapcem pro učitele i spolužáky. Tělesný neklid však může být i projevem vnitřního napětí, neurotickou reakcí a v anamnéze chlapce předchozí projevy hyperaktivity nenacházíme. Škola navíc zdá se nebere v úvahu mentální úroveň chlapce ani jeho (i když možná sporadické) projevy zájmu o školní práci. Řadu jeho projevů můžeme najít také u dětí nadaných, které ve škole působí spíše jako problémové, protože jejich nadání není využito.

Poněkud nekonzistentní je přístup školy k vyšetření v pedagogicko-psychologické poradně. Rodiče samozřejmě mají právo nesouhlasit se zasláním výsledků vyšetření školy, pokud však byl chlapec vyšetřen na naléhání školy (jeden ze závěrů výchovné komise), neměl by být pro

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

výchovnou poradkyni problém vyžádat si v poradně konzultaci s psychologem. Zdá se tedy, že i škola si poněkud zjednodušila celou situaci – zlobivý žák s nepříjemnými rodiči, se kterými se nedá spolupracovat.

Další diagnostické otázky:

Bylo by vhodné, aby výchovná poradkyně kontaktovala poradnu a informovala se na chlapcův stav i jeho příčiny. Kromě předpokládané hyperaktivity by bylo užitečné ověřit i možnost existence neurotických problémů, pravděpodobně kořenících v rodině, případně náznaky tělesného týrání. Důležité by rovněž bylo ověřit úroveň schopností dítěte a konzultovat s psychologem možná řešení v případě nadprůměrného nadání.

Vyhledejte si relevantní odbornou literaturu, která se váže k problémům žáka s SVP, které v kazuistice popisujete. Analýza případu těží z vašich pedagogických zkušeností, ale i znalostí dané problematiky. Konfrontací s relevantní literaturou můžete dojít k zajímavým závěrům, interpretaci zjištěných faktů, ale i nalézt inspiraci pro návrh intervence.

Kde hledat? Podívejte se na literaturu doporučenou v e-learningovém kurzu Tvorba IVP, nebo v tomto kurzu v Moodle otevřete přílohu s názvem: **Výběr doporučené literatury – SVP**, kde naleznete literaturu doporučovanou vyučujícími – témata: žáci se zdravotním postižením a znevýhodněním (literatura také dle typu zdravotního postižení), žáci s ADHD, žáci s SPU, žáci cizinci a žáci z menšiny, žáci nadaní

Analýza = rozbor, členění předmětů nebo jevů na prvky a části. Analýza kauzální = analýza vztahů mezi prvky, jevy

Interpretace = Jedná se o **proces vytváření závěrů ze získaných výzkumných či diagnostických údajů** – údaje se vyhodnocují, třídí, hledají se mezi nimi vzájemné vztahy

7) Návrhy opatření

Posledním krokem, kterým případovou studii uzavíráme, je návrh opatření, která je nutno udělat. Navrhovaná opatření se budou pravděpodobně poněkud lišit, je-li případová studie součástí přípravy budoucího výchovného poradce (speciálního pedagoga, učitele), nebo jednalo-li se o kazuistiku k použití v praxi. Kromě důkladnější znalosti všech okolností, bude odborník v praxi zřejmě také více vázán reálnými možnostmi uplatnění návrhů, než je tomu ve cvičné kazuistice u studentů. Dalším aspektem, který musíme brát v úvahu je to, zda je kazuistika určena k řešení nastalých problémů nebo zda ji budeme používat jako východisko preventivních opatření. Protože kazuistickou studii vypracováváme v případech, kdy už se u dítěte vyskytují nějaké problémy, zdálo by se, že nemá smysl hovořit o prevenci. Ve skutečnosti však právě analýza případu může pomoci odhalit problémové oblasti, které by mohly vést k

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

daleko závažnějším problémům, pokud by nedošlo ke včasné intervenci. V tomto smyslu dnes odborníci považují za součást prevence i včasnou diagnostiku problémů.

Prvním krokem, který již v určitém smyslu máme v této fázi práce za sebou, je přehled **již provedených intervencí a jejich úspěšnosti**. Z anamnézy a z rozhovorů s rodiči, učitelem a dítětem víme, co již bylo vykonáno ve škole, co navrhoval či podnikl psycholog v poradně, speciální pedagog ve speciálně pedagogickém centru apod.

Pokud obtíže přesto nadále přetrvávají, může to znamenat, že zatím podniknuté kroky nebyly účinné a musíme hledat dále. Může to však také znamenat, že analýza případu, která předcházela těmto krokům, nebyla přesná nebo mířila nesprávným směrem (např. ve škole oblíbené řešení poruch chování snížením známky z chování).

Jiná možnost, proč dosavadní kroky nepůsobí tak, jak bylo předpokládáno, je v tom, že problémy prostě rychle nebo úplně odstranit nelze (SPU, ADHD) a že bychom se měli zaměřit spíše na to, abychom podporovali rodiče i školu v tom, aby ve svém úsilí vytrvali.

Po analýze toho, co už bylo vykonáno a případných příčin selhání, bychom měli navrhnout **nová řešení**. Vycházíme při tom z celé úvahy nad případem, bereme v úvahu charakteristiky popisovaného dítěte i jeho rodiny a jeho situaci ve škole. Navrhovat například u dítěte z málo podnětné rodiny s nízkou sociokulturní úrovní, aby se rodiče dítěti více věnovali je jistě záslužné, ale bude to pravděpodobně málo účinné.

Nesmíme zapomínat na to, že některá řešení se vymykají z možností školy. Jedná-li se například o dítě, jehož problémy vyplývají z nepodnětné rodiny, která odmítá spolupracovat se školou nebo prostě nemá o dítě zájem, musí se učitel, speciální pedagog a výchovný poradce snažit hledat řešení, která jsou realizovatelná ve škole a na spolupráci a pomoc rodiny musí nejčastěji rezignovat. Víme-li, že dítě s problémovým chováním je za poznámky ze školy tělesně trestáno, bude pravděpodobně vhodnější vyhnout se podobnému řešení, abychom situaci dítěte v rodině ještě nezhoršovali. (V podobných případech je pak spíše na místě požádat o spolupráci např. oddělení péče o dítě - tato problematika již však překračuje naše téma.)

Že by se měla navrhovaná opatření vztahovat k problémům dítěte snad není nutné zdůrazňovat. Ne vždy však je nutné uvažovat jen o přímém řešení obtíží (např. dyslexie = náprava). Stejně nutná či účinná mohou být v takovém případě opatření jako úpravy režimu dítěte doma i ve škole, povzbuzení a pochvala od učitele apod. Návrhy řešení obtíží dítěte a případných intervencí by výchovný poradce, speciální pedagog a učitel měli hledat v rejstříku svých dovedností, které získávají v průběhu studia i z vlastních zkušeností. Mimo to existuje rozsáhlá literatura, v níž je možno hledat inspiraci.

Příklad:

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Dosavadní intervence: Po incidentu se spolužačkou v loňském roce snížená známka z chování. Výchovná komise požadovala navázání kontaktu mezi rodiči a psychologkou, vypracování pevného denního režimu a osobní omluva Petra spolužačce. S psychologkou se kontaktovala pouze matka dvakrát, krátce po výchovné komisi. V současnosti kontakty ustaly.

Vzhledem k chování o přestávkách musí chlapec v současné době trávit přestávky u zástupkyně ředitele, kde stojí či sedí před kabinetem.

V rodině jsou pravděpodobně ze strany otce používány tělesné tresty (při výchovné komisi žádal, aby učitelé v případě problémů dali synovi “pár facek”). Matka naopak zřejmě výchovně nezasahuje nijak výrazně, lze předpokládat, že jejím výchovným zásahem jsou hlavně kázání a výčitky. Jak škola, tak rodina (hlavně otec) preferují tresty, které se stále zesilují – viz přestávky u zástupkyně. Můžeme si položit otázku, kam až lze v zesilování, zpřisňování trestů pokračovat. Podstatné je ovšem to, že zvyšující se intenzita trestů má zřejmě doposud za následek pouze zvyšující se intenzitu problémů chování chlapce.

Navrhovaná opatření

Pokud by současný vývoj dítěte pokračoval stejným směrem, lze předpokládat v budoucnosti závažné problémy chování, včasná intervence je v tomto případě tedy i preventivním opatřením. Chlapec je teprve ve čtvrtém ročníku a proto lze doufat, že lze jeho vývoj ještě ovlivnit.

Z analýzy případu vyplývá několik směrů, ve kterých by bylo možno intervenovat. Především je zřejmé, že není příliš možné počítat se spoluprací rodiny. Ideální by samozřejmě bylo, pokud by rodiče, např. v rodinné terapii byli schopni vyřešit své vnitřní problémy a dokázali se věnovat svému synovi. K terapii však rodiče nutit nemůžeme a z jejich dosavadních reakcí nelze ani předpokládat, že by o to měli zájem. Intervence tedy bude především záležitostí školy.

Pokud se ukáže, že chlapec je mimořádně nadaný, bylo by vhodné využít jeho schopností a zaměřit jeho aktivitu žádoucím směrem. Konkrétní kroky a opatření by bylo nutné plánovat ve spolupráci s poradnou, případně i s odborníky, zabývajícími se nadanými dětmi. V každém případě by bylo vhodné využít všech projevů Petrova zájmu o školu pro motivování chlapce a povzbuzení jeho aktivity ve školsky vhodném směru.

Další oblastí, která vyžaduje intervenci je oblast sociálního začlenění chlapce. Konstatovali jsme, že pravděpodobně nemá dostatečně rozvinuté sociální dovednosti ve vztahu k vrstevníkům a i k dospělým používá nepřijatelné vzorce chování. Bylo by pro vhodné uvažovat o zařazení chlapce do nějakého typu sociálního výcviku. K tomu bude nutné získat souhlas rodičů, podle jejich dosavadních reakcí však je možné předpokládat, že nebudou mít námitky, pokud to nenude představovat zátěž pro ně. V zájmu rodičů by rovněž bylo věnovat pozornost volnočasovým aktivitám syna, např. nalezením vhodného mimoškolního zařízení

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

(např. cyklistika, historický kroužek v Domě dětí a mládeže vzhledem k zájmu o dějepis apod.).

Pokud je problémové chování chlapce projevem neurotických obtíží, intervence školy může být pouze ve vytvoření chápavého, nezraňujícího prostředí, řešení problémů však spadá do oblasti lékařské péče. Stejně tak by bylo nutné obrátit se na další odborníky (např. OPD), pokud je chlapec tělesně týrán. Škola však může chlapci dát najevo zájem o jeho problémy a poskytnout mu přijetí, které zřejmě doma postrádá – např. v podobě častějšího setkávání s výchovnou poradkyní.

✍ Vámi navrhovaný postup – intervence, prevence by měla být **zacílená** (být vyústěním analýzy případu), **smysluplná** (vzhledem ke znalosti žáka a jeho specifik, kterou dokumentujete v kazuistice), **realizovatelná** v daných podmínkách (vzhledem k možnostem rodiny, školy, žáka)

Použitá literatura:

- HADJ MOUSSOVÁ, Z. (2002) *Kapitoly ze sociální psychologie*. Skripta pro distanční vzdělávání. Liberec: PedF TU
- HADJ MOUSSOVÁ, Z. ed. (2002) *Pedagogicko psychologické poradenství I. Diagnostika*. Praha: PedF UK.
- HARTL, P.; HARTLOVÁ, H. (2009) *Psychologický slovník*. Praha: Portál.
- HENDL, J. (2005) *Kvalitativní výzkum*. Praha: Portál.
- HRABAL, V. (2002) *Diagnostika*. Praha: PedF UK.
- LEMAN, K. (1997): *Sourozenecké konstelace*. Praha: Portál.
- MAREŠ, J. - KŘIVOHLAVÝ, J. (1995): *Komunikace ve škole*. Brno: MU.
- MATOUŠEK, O. (1993): *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Praha: SLON.
- SOBOTKOVÁ I. (2001): *Psychologie rodiny*. Praha: Portál.

Doporučená literatura – diagnostika:

- DITTRICH, P.(1993) *Pedagogicko-psychologická diagnostika*. Jinočany: H+H.
- HADJ MOUSSOVÁ, Z.; DUPLINSKÝ a kol. (2002) *Diagnostika Pedagogicko-psychologické poradenství II*. Praha: UK PedF.
- HRABAL, V.; PAVELKOVÁ, I. (2010) *Jaký jsem učitel*. Praha: Portál
- PŘINOSILOVÁ, D. (2007) *Diagnostika ve speciální pedagogice*. Brno: Paido.
- REITEROVÁ, E. (2006) *Základy psychometrie*. Olomouc: Univerzita Palackého PedF.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

SVOBODA, M.; KREJČÍŘOVÁ, D.; VÁGNEROVÁ. (2001) Psychodiagnostika dětí a dospívajících. Praha: Portál.

ŠVANČARA, J. (1980) Diagnostika psychického vývoje. Praha: Avicenum.

URBÁNEK, T. Základy psychometrie. (2002) Brno: FF MU.

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ